

מפתח מדרך ארוכה

מאת יהודה ליבס

אמר ר' יוחנן אלמלי הייתי באותו
הדור לא קבעתיו (את צום תשעה
באב) אלא בעשירי. (תענית כט
ע"א)

אחרי ההתנתקות חזרו החיים למסלולם. מאורעות עשרה באב תשס"ה אף אינם נושא במערכת הבחירות הנוכחית. וכמו הפוליטיקאים כך גם חברי הפרופסורים באוניברסיטה העברית, עוסקים בדברים אחרים, ואת הטורים האין סופיים של גייסות ממלאי הפקודות בדרך לפינוי היישובים זוכרים הם בדרך כלל בחיך של שביעות רצון. הסרט הכתום שלי מעורר, אם בכלל, פליאה אינטלקטואלית קלילה: איך לא שלם אנכי עם אותה פעולה מוצלחת, הנחושה ורגישה, שאך הרושם שהשאירה די בו כדי לגייס תמיכה סוחפת במי שעדיין דבק בו משהו משמו של אריק שרון.

כלפי השואלים משיב אני תשובות קלות ופשוטות, אך נשאר עם טעם רע בפה: הרי בדרך הטבע צריכות היו השאלות לבוא דווקא מן הכיוון ההפוך. לא למה לא התנתקות אלא למה כן: מה פתאום לשלוח את הצבא לפנות בכח הזרוע חבל ארץ יהודי המיושב בצפיפות זה שנות דור, ולמוסרו בידי זרים? האם קרה משהו חדש או נודע משהו שלא היה ידוע במשך עשרות השנים שבהם שלאורכם שגשגו וגדלו אותם יישובים תחת פטרונותו של אריאל שרון, שהבטיח שדין נצרים כדין תל-אביב? האם משרת הדבר את אידיאל ההתיישבות הציוני? האם היגיון בטחוני ימצא בפריצת ציר פילדלפי למעבר חופשי של אמצעי לחימה לרצועת עזה (בנוסף להפרת הסכם פירוז סיני), או במסירתה לאויב של נקודה אסטרטגית כחומש הנישאה, או בהפיכת יישובי צפון הרצועה לבסיסי שיגור טילי קסאם על מערב הנגב? לא כן כפר דרום, היישוב העברי שהיה קיים עוד לפני מלחמת השחרור. זה נהפך כידוע דווקא למרכז חינוכי על שם השיך יאסין, שמציגים בו לילדי פלסטין את אמצעי החבלה שבהם מגרשים את האויב הציוני, שברח לטענתם מפני הטרור.

טענתם זו, גם אם אינה אמת, נשמעת הגיונית בהיעדר היגיון אחר לפינוי. האם יש בכך כדי לחזק את כושר ההרתעה הצה"לי?

ועוד. האם היגיון כלכלי ציווה על הריסת חבל ארץ פורח ומצליח מאין כמוהו, שכסף רב הושקע בו במרוצת השנים, והפיכת תושביו לפליטים שיש להוציא הרבה על שיקומם? האם ציפוף האוכלוסייה באזורים שנותרו יתרום להורדת מחירי הדירות, והאם באמת אין חשיבות לאדמה ו"הארץ" היום היא רק מושג וירטואלי? או אולי טוב הדבר לתיירות, להפקיר את רצועת החוף היפה ביותר בארצנו, שמעתה והלאה כל מי שיגיע לשם אחת דתו להמית, לפי מנהג הכנסת האורחים הידועה, כזכור מן הליניץ' ברמאללה? האם באמת נעשה הדבר מסיבה דמוגראפית? - והלא גוש קטיף היה אזור התיישבות יהודי רצוף, שמעטים כמוהו בגליל, ויישובי צפון רצועת עזה היוו רצף טריטוריאלי עם היישובים שבתוך הקו הירוק. האם טוב הדבר מבחינה מדינית? והרי ההגיון היחיד להחזרת אותם יישובים שבצפון הרצועה היא היותם מעבר לקו הירוק, והגיון זה ממוטט את המדיניות הישראלית הרשמית, השוללת חזרה לגבולות שלפני ששת הימים, כי, כידוע, המודה במקצת אינו נאמן גם על השאר, ומאחר שהודינו בעיקרון, עמדתנו בקרב העמים לא תתחזק אלא תוחלש עד שנשלם בשעל האחרון שמעבר לגבולות ששים ושבע, כולל בירושלים. האם טוב הדבר לשלום? והרי ההתנתקות החד צדדית נעשתה דווקא בשל היעדר פרטנר לשלום, כפי שהוצהר בפירוש, ואושר בתגובה העוינת מצד הפלסטינאים. הצהרה זו מצדנו קיבלה תוקף מקאברי במעשה הוצאת המתים מקבריהם, לבל יתעללו בהם הפרטנרים הקיימים, מעשה מנוגד להלכה, שלא נהגו בו בשום מקום בעולם. האם זה מחזק את היהדות ותרבותה, או שזו תיבנה מחורבן מוסדות התורה ובתי הכנסת ("לא תעשון כן לה' אלהיכם", דברים יב, ד)? האם יש ערך חינוכי להריסת מוסדות הלימוד, ועקירת הילדים ממסגרותיהם מומלצת על ידי המועצה לשלום הילד? או שמא לשם אחדות העם הפכו את הציבור האידיאליסטי ביותר והנאמן ביותר למדינה למעין אויב שנוא, המרגיש עצמו מנוכר לרוב אזרחי המדינה ולממסדיה, ובהם הממשלה והכנסת, הצבא והמשטרה, מערכת המשפט והתקשורת, התרבות והאקדמיה?

אם כן, מדוע בכל זאת נעשה הדבר? ומדוע אף עתה, בהתגשם כל התחזיות השחורות של המתנגדים, יש להתנתקות הצלחה כה רבה בקרב רוב הציבור? דומה שהתשובה לשאלה עצובה זו מדכאת אף יותר, ומצויה רק בתחום התרבותי-פסיכולוגי:

העייפות מן המאבק על קיום המדינה היהודית החליפה את ניסיונות פיתרון בעיותיה ברצון להיפטרות מהן או להתנתקות. ההתנתקות מחבלי הארץ מבטאת שאיפה להתנתקות מן הציונות ואף מן היהדות. המאמץ להסוות עייפות זו גורם לשנאה לכל מי שאינו עיף, ובראש ובראשונה למתיישבי חבל קטיף, שהשנאה לתורתם והשמחה לאידם צועקת בקול מן העיתונים והאקרנים.

רצון ההתנתקות ניכר אכן לא רק בגירוש קטיף, אלא גם בתופעות רבות אחרות של חיינו הציבוריים והתרבותיים. שנאת הדת והזהות היהודית רווחת בתקשורת ובפוליטיקה כמטבע עובר לסוחר, ואף גם באוניברסיטה. השאיפה להמיר את הזהות הלאומית והטריטוריאלית באינטרנציונאליות אקדמית הפכה לאחרונה לזרם סוחף ודומיננטי שהופך למנותקים דווקא אותם שפועלים למען חיבור לאומי. כל ימי עוסק אני במחקר והוראה אקדמית של דת ישראל מתוך אמונה שלעיסוק כזה יש משמעות בחיי האומה המתחדשת בארצנו, אך להרגשה זו קשה יותר ויותר למצוא שותפים באוכלוסיה הפוטנציאלית ללימודי יהדות אקדמאיים, ועוד פחות בקרב רעי להוראה, או בקרב קובעי הטון באקדמיה. לאחרונה אף מתכוונים ברצינות שלטונות האוניברסיטה העברית לבטל את לימודי היהדות כשהם לעצמם, ולהטמיעם בקרב מדעי הרוח הכלליים. דומה שבכך מממשת האוניברסיטה את המסרים שנשלחים אליה משלטונות המדינה, בעלי המאה, ועושה זאת ברצון כחלוץ לפני המחנה. מגמה זו אומנם לא נולדה עם ההתנתקות, וכבר שנים רבות מתהלך אני בהרגשה עמומה של מי שמאמין במה שכבר אינו מאמין בעצמו, אך עתה התפוצצה האשליה בפנים, ואין מנוס מהסתכלות בפרצופה החדש של המציאות. - אני פניתי בזמנו ללימודי יהדות באוניברסיטה עם שחרורי מקרבות ניצחון ששת הימים, ועתה אדרש ללמד את המגרשים המשוחררים.

יש אומנם מנותקים יותר ממני, שאני תושב ירושלים (שעדיין בידינו). הכוונה לאלפי התושבים של גוש קטיף וצפון השומרון. אך ככל שקשות הן בעיותיהם הכלכליות, המשפחתיות והפסיכולוגיות, של מי שנעקרו מבתיהם, טעות היא לראות בעניינם את עיקר הבעיה (טעות כזו רווחה בקו ההסברה של המתנגדים להתנתקות). המגורשים זוכים אומנם לטיפול כושל למדי, שאינו דומה להבטחות שניתנו מראש ואינו עונה על הבעיות, ובכל זאת יש מקום לתקווה שרוב צרותיהם האישיות תבואנה על תיקונן במשך הזמן. תקווה זו נשענת על חוזקה וחוסנה של אותה אוכלוסיה, ועל גילויי האופטימיות המתחילים כבר

להתגלות בתוכה. בעזרת השם ואנשים טובים הנמצאים בקרבנו, בעוד שנים מעטות נמצא את עקורי הגוש נטועים במקומות אחרים. אך לא כך בנוגע לנזק העיקרי של ההתנתקות, שלא היתה עניין פרטי. אסור שתיקון מצבם של הפרטים ישכיח את הפגיעה בכלל, בנפגעים העיקריים והגדולים: החזון הציוני, מדינת ישראל, העם היהודי והיהדות.

צרת הכלל גם היא אינה זרה כמובן למגורשי גוש קטיף וצפון השומרון, שרובם התיישבו שם ממניעים ציוניים, ולא למחנה התומך בהם. זה מחנה מלוכד וגדול (גם אם הוא חלק קטן מן האוכלוסייה הכללית) של מאמינים בני מאמינים, שלא אמתח עליו ביקורת, - מה אקוב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם ה'. בקרב אלה מתרככת אומנם הרגשת הניתוק, אך כדי לזכות בחסד כזה לאורך זמן יש להצטייד בשפע רב של אמונה, מעל למה שמצוי באמתחתו של מי שאינו אמון על "אמוניות". הציונות כולה מיוסדת אומנם על אמונה שבכוחה אמור אדם להתמודד עם המציאות ולשנותה, אך האמונה "האמונית" מסוגלת ליותר מזה: להקים חיץ בין המאמין לבין המציאות, או לפחות קליפתה הנראית לעין.

אדם כמוני שאינו יכול להשתחרר מן המציאות, אינו יכול לא לסמוך על הנס שיביא ישועה כהרף עין (אין בי די אמונה כדי לקשר למשל בין ההתנתקות לבין האירוע במוחו של ראש הממשלה), או על פעולת יחידים כנגד רצון המדינה וממסדיה (אף שאלה מוצדקים לעתים כמעשי מחאה), אך גם אין בידו הסבלנות ארוכת הטווח, מדיניותם הרשמית של המנהיגים והרבנים של הציבור האמוני, המושתתת על האמונה האיתנה שאנחנו מובלים בדרך הנכונה בחוקיות ההשגחה העליונה, שכל המעשים הם חלק ממנה, ואם אינם נראים כך בשעת מעשה, יתפרשו כך בדיעבד (אמונתם זו ניתנת להשוואה לאותה תורה חדשה הגורסת שפרטים היסטוריים מוצפנים בתנ"ך בקוד של דילוגים, שהרי גם את אלה אין מוצאים בתנ"ך אלא רק לאחר מעשה). ספק בעיני אם הרב קוק עצמו, לו האריך ימים עד עתה, היה מוצא בלבו די אמונה כדי להמשיך ולחכות לקיום תחזיותיו מלפני מאה שנה. תורתו של הרב קוק, כך דומה, צמחה מהתבוננות במציאות ולא מניתוק ממנה. בהימשך הזמן גם כמותו הופכת איכות. האם באמת חשב הרב שהאמת שראה צומחת מארץ תתעכב דורות אחרי מותו? נראה יותר שגם הוא יכול היה להסכים עם דברי המשורר: אם אחרי הישמדי מתחת לרקיע הצדק יופיע, ימוגר נא כיסאו לעד.

ברצון שרתי עם הציבור, בדרך מנתיבות לכפר מימון: "עם הנצח לא מפחד מדרך ארוכה", אך בתום השירה התחלתי לפחד. ר' נחמן מברסלב מלמד שבניגון אפשר ליישב קושיות שאין להן תשובה בעולם הדיבור (ליקוטי מוהר"ן, ח"א סד), אך גם הוא אינו אומר מה לעשות בתום השירה, כאשר חוזרות הקושיות לדוכתן. ואכן ככל שאוהב אני לשיר ולהתפלל עם הציבור האמוני, לא רבים בקרבו מקיימים אתי גם דיבור אמתי או מבקשים את לימודי היהדות שלי. גם בלימודו דבק רובו של ציבור זה בדרך האמונה הנכונה (ביוניית אורתו-דוכסיה), ואינו נזקק למדוחיה הרבים של המציאות הטקסטואלית וההיסטורית.

למרות מה שמצפים מאקדמאי, כקטן אמונה מתחבר אני למתונים עוד פחות מאשר אל הקיצוניים. אין בידי מאורך הרוח של מנהיגי הציונות הדתית, שאימצו לעצמם עתה גם "סדר יום" יפה ואופנתי, חברתי וכלכלי, חינוכי ובטחוני, ועם התנגדותם להתנתקות הפכו למעשה לפסיביים בעניינה. אני, מה לעשות, אינני יכול לעבור לסדר היום, לשום סדר יום, בשעה שנתערער היסוד שאין קיום בלעדיו, ועוד היד נטויה "להתנתקות" נוספות. אני אין בלשוני מלה אלא קטיפ וצפון השומרון.

פיתוי רב רובץ לפתחנו היום להסכים עם החרדים, שמאז ומעולם שללו את הציונות ואת המדינה, ועתה פטורים הם מעונש האכזבה. אני מקנא אכן בשלמות עולמם, אך גם הדרך אליו סגורה בפני. רוב ימי חלפו כבר בהזדהות יסודית עם תקומת ישראל ומדינתו, ולא אוכל למחוק זאת רטרואקטיבית, גם בהיווכחי לדעת שהרבה מכך היתה אשליה. אומנם מעולם לא מצאתי את התגשמות הקדושה במציאות שסביבי, אך גם אינני בנוי לעולם הדואליסטי, המחייב שקיעה בתורה בלבד, ושולל את ערך המציאות הארצית, ואף מוותר על מאבק בעבודה. דואליזם כזה, חוששני, מאפיין עדיין את עיקר גישתם של החרדים. אומנם השתלבותם הפונקציונאלית הגוברת במערכות המדינה מעוררת את הרושם שגם אצלם מתרחש שינוי, אך מסתבר שזה אינו זוכה להכרה מספקת מצד הרבנים וראשי הישיבות. כך נוכחנו לדעת באופן מכאיב בימי ההתנתקות, כשלאכזבה הכללית נוספה גם אכזבה מן הציבור החרדי (למעט חב"ד) שנאסר עליו לצאת מכותלי הישיבה, ולהשתתף במאבק. המנותק האוניברסיטאי, לעומתם, אין לו לא התנתקות מן ההתנתקות, ולא נחמה של התחברות לחבורות המתנתקים.